

Academia Română
Institutul de Istorie „George Bariț” Cluj-Napoca
Colectivul de Istorie Modernă

***Procesul lemenian* – Fenomen cultural din
Transilvania prepașoptistă**

– rezumatul tezei de doctorat –

Coordonator științific:
Cercetător principal I doctor
Ioan Chindriș

Doctorand:
Daniela Deteșan

Cluj-Napoca
2007

CUPRINS

I. Introducere

- Izvoare și metodologie
- Direcții în istoriografie
- Circumstanțe culturale central-est europene

II. Cauze politice și cultural-sociale

1. *Războiul limbilor*
2. Inactivitatea *soborului cel mare*
3. *Preoții moraliști*
4. Organizarea școlară
5. Conduita superiorilor seminarului
 - Problema monahismului și celibatului
 - Obligațiile și statutul profesorilor
 - Condițiile de viață și de studiu din seminar
 - Factorul moral
6. Relația incestuoasă Vasile Rațiu–Anica Mureșan
 - Sodomia episcopului Ioan Lemeni
 - Primele ciocniri. Atentatul din 4–5 ianuarie 1843

III. Desfășurarea procesului lemenian

1. Etapa primelor măsuri episcopale punitive
 - Scandalul din Joia Mare și consecințele lui
2. Tactica și programul grupării bărnuteiene și lemeniene
 - Componenta celor două grupuri
 - Memoriile studenților, profesorilor și clericilor
 - Succesiunea acuzațiilor protestatarilor
 - Principii, obiective, activități
3. Faza tatonărilor locale și centrale
4. Momentul intervenției autorităților canonice
 - Instanțele judecătorești din biserica greco-catolică
 - Implicarea primatului Ungariei, József Kopácsy

- Prima anchetă efectuată de Vasile Erdélyi
 - A doua comisie condusă de Iosif Gaganetz, Ioan Csurgovich și Mihail Zubriczky
5. Incidente violente

IV. Sfârșitul procesului

V. Percepția conflictului la nivelul mentalului colectiv

VI. Consecințe și însemnătate

VII. Concluzii

VIII. Anexe

IX. Bibliografie

TERMENI ISTORICI-CHEIE

Procesul lemenian, Gruparea bărnățiană, Gruparea lemeniană, Soborul cel mare, „Războiul limbilor”, Raționalism bărnățian, A doua generație a *Școlii Ardelene*, Acțiune petiționară reformatoare, Răspundere instituțională colectivă episcop-consistoriu.

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

Subiectul propus urmărește a realiza o analiză structurală a *procesului lemenian* desfășurat la Blaj în perioada martie 1843 – mai 1846. S-au confruntat reprezentanții partidei naționale conduse de profesorul de filosofie Simion Bărnățiu și gruparea episcopului greco-catolic Ioan Lemeni.

La o privire generală surprinde senzaționalul și ineditul subiectului. Dincolo de aceasta, mișcarea națională și culturală din deceniile prepașoptiste a fost amplă, angrenând nu numai întreaga intelectualitate ardeleană, ci și o ideologie specifică referitoare la apărarea limbii și naționalității, reactivarea sinodului anual, cu rol de decizie în problemele majore ale bisericii și națiunii, însușirea unor noțiuni cultural-naționale în spiritul *Școlii Ardelene*.

Ne propunem o analiză cantitativă și calitativă a fenomenelor și mai ales ale implicațiilor și efectelor asupra vieții politice, sociale și culturale blăjene. Nu intenționăm să oferim sentințe definitive, asemenea celei pronunțate în consistoriul din Esztergom la 26–27 martie 1846 cu privire la nevinovăția lui Ioan Lemeni. Nici să rescriem istoria anilor 1843–1846, sau să susținem una dintre cele două versiuni atât de vehiculate cu privire la persoana episcopului, *trădător național* sau *erou național*. Încercăm doar, ca pe baza surselor inedite,

să creem argumente, să investigăm și să explicăm idei și concepte, să lămurim controverse culturale, să dezvoltăm parametrii fenomenului cultural blăjean și să punem în discuție unele șabloane istoriografice românești.

Din punct de vedere metodologic lucrarea presupune transcrierea, colaționarea, traducerea și interpretarea surselor istorice inedite păstrate la arhive (Arhivele Statului, Direcția Județeană Cluj, Alba, Oradea, Sălaj, Primási Levéltár Esztergom și Österreichisches Staatsarchiv, Haus-Hof-und Staatsarchiv) sau biblioteci din țară și străinătate (Biblioteca Academiei Române din București, Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj, Országos Széchényi Könyvtár, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár, ELTE Könyvtár, Österreichische Nationalbibliothek, Bibliothek des Österreichischen Süd-Ost Institut). Colecțiile personale de documente, fondurile autorităților bisericești, revistele și periodicele culturale de limbă română, maghiară sau germană deschid noi teritorii de cercetare asupra chestiunii în discuție, pe cât de incitantă pe atât de dificilă.

În istoriografie, subiectul nu a scăpat mitizării și exagerărilor. De aceea, în dezbateri, o necesitate o reprezintă renunțarea la unele clișee. Apelativele procesului, de genul *faimos*, *satanic*, *fatal*, *infernal*, *funest*, *dureros*, *infam*, *nefericit*, mergând până la *o comedie iezuită*, trebuie înlocuite cu calificative realiste, care reproduc adevărul istoric. Unii istorici au redactat evenimentele de pe pozițiile partidei lui Simion Bărnuțiu (Alexandru Papiu Ilarian, Eugen von Friedenfels, Gheorghe Bogdan-Duică), alții, cei mai mulți, s-au străduit să reabiliteze imaginea nefavorabilă creată în epocă episcopului Ioan Lemeni (Elek Jakab, Constantin Papfalvi, George Bariț, Coriolan Suci).

O direcție aparte o reprezintă lucrările memorialistice, care vizau reconstituirea vieții și activității pastorale a lui Ioan Lemeni. Canonicele Constantin Papfalvi, executorul testamentar al episcopului a oferit o imagine pozitivă a acestuia în paginile ziarelor „Observatorul” (1881) și „Foia besericesca si scolastica” (1890).

Spații mai largi vor acorda subiectului, între cele două războaie mondiale, Gheorghe Bogdan-Duică și Coriolan Suci. Ambii au inițiat un demers recuperator, bazat pe izvoare istorice, selectate însă pentru a ilustra o anumită poziție, bărnuțiană și respectiv lemeniană. Li s-au adăugat istoricul Ioan Lupaș și cărturarul năsăudean Virgil Șotropa.

Dintre contribuțiile cele mai utile pe tema procesului lemenian trebuie evidențiate volumele de corespondență ale lui „George Bariț și contemporanii săi”, editate de profesorii

Ștefan Pascu și Iosif Pervain. Prin colecția editurii „Minerva” s-a inaugurat o nouă fază în expunerea istoriografică, menită a valorifica informații variate despre fapte, întâmplări, acțiuni, personaje, atitudini, comportamente și conduite.

Deceniile opt și nouă ale secolului al XX-lea au consemnat câteva tentative de a impune în istoriografia subiectului un sens nou, referitor la implicațiile politice și naționale. Astfel, istoricul Ladislau Gyémánt a descris și analizat competent epoca de peste o jumătate de veac care desparte mișcarea *Supplexului* de Revoluția de la 1848.

Criticul literar Mircea Popa, urmărind traiectoria destinului lui Timotei Cipariu, printr-o demonstrație antilemeniană a lansat recent câteva idei legate de scandalul din Blaj.

Poziția greco-catolică a fost exprimată de monseniorul Octavian Bârlea. Acesta a reconstituit cronologic toate fazele disputei, accentuând importanța celor două curente manifestate în interiorul bisericii greco-catolice: „Unirea Dintâi” și „Unirea a Doua”.

În spațiul Transilvaniei, tendința de reformare culturală a fost într-o oarecare măsură rezultatul influențelor venite dinspre Occident, cât și expresia necesității adoptării unei atitudini proprii a „inteligenței” române, particularizată în funcție de specificul național. Opțiunile românilor ardeleni oglindeau trăsăturile generale ale mișcărilor maghiarilor, cehilor, slovacilor, polonezilor, slovenilor, sârbilor, ucrainenilor, ca parte a Imperiului Habsburgic. Deși aceste populații nu aveau tradiții istorice similare și nici un mod de organizare unitar, manifestau idei orientate în aceeași direcție, iar căile de acțiune alese erau, datorită integrării în imperiu, de aceeași natură. În sfera culturii, trăsătura predominantă a perioadei 1815–1848 a fost renașterea culturală. Aceasta s-a manifestat în limbă, literatură, teatru, presă, învățământ, prin afirmarea unor personalități reprezentative (Josef Jungmann, František Palacký, Anton Bernolák, generația lui Ludovit Štúr, Franje Prešeren, contele István Széchenyi, Lajos Kossuth, Simion Bărnuțiu, George Bariț, Timotei Cipariu). După 1790 etapa de moștenire a valorilor iluministe, a filonului raționalist a fost urmată de agitația izvorâtă din sursele romantismului, liberalismului și principiului național.

Procesul lemenian a fost provocat în mare măsură de circumstanțe, de conjunctură și de un ansamblu de evenimente particulare, la fel cum s-a petrecut cu 25 de ani înainte în Boemia cu mișcarea bolțanienilor (al cărei protagonist a fost preotul-profesor de origine italiană Bernhard Bolzano). Drept pretext s-a invocat scandalul din săptămâna mare dinaintea Sfințelor Paști ale anului 1843. Însă, fără o acumulare treptată de nemulțumiri,

neajunsuri, critici, proteste și neliniști nu se putea ajunge la o asemenea accelerare a procesului contestatar asupra persoanei episcopului și a întregului sistem.

„Războiul limbilor” a reprezentat una dintre cauzele principale ale scandalului lemenian. Textul de lege referitor la obligativitatea limbii maghiare a generat spontan între anii 1841–1842 un motiv real de tensiune politică și culturală. Tentativa maghiară de reconfigurare lingvistică prin înlăturarea idiomului mamei și implementarea unei „limbi oficiale exclusive a țării” nu a reușit să se impună. S-a încheat un nucleu revoluționar format din Simion Bărnuțiu, Alexandru Șterca-Șuluțiu, George Bariț, Ioan Rusu, Nicolae Maniu, episcopii Ioan Lemeni și Vasile Moga. Fie că a fost vorba de luări de poziție oficiale sau de comentarii private, teama în fața impunerii limbii maghiare a reprezentat elementul declanșator al mișcării. Materialul lui Simion Bărnuțiu „O tocmeală de rușine și o lege nedreaptă” (redactat în latină la 13 februarie 1842) considera proiectul dietal nedrept, imoral, neînțelept, nepolitic, o formă de egoism travestită în haina binelui public. A urmat la 15 februarie 1842 manifestul consistoriului din Blaj împotriva obligativității limbii maghiare. Protestul lui George Bariț „Românii și maghiarismul” completa demersul.

Poziția episcopului Ioan Lemeni față de chestiunea limbii naționale a fost îndelung comentată, analizată și criticată. A fost acuzat că a fost maghiarofil, că nu a întreprins nimic pentru a neutraliza lovitura dată de dietă în 1842 românilor și că a făcut concesii ungarilor. Pe de altă parte, a fost apreciat pentru calitățile sale de ocrotitor și susținător al limbii și națiunii române, pentru eforturile susținute în sprijinul progresului cultural și național al românilor din dieceza de Făgăraș. Concluzia: de la o extremă la alta, fiecare a crezut ceea ce a vrut să creadă. Părerile erau împărțite în funcție de interesul propriu, de conjunctura internă, de concursul de împrejurări, de evoluția evenimentelor politice și implicarea activă în miezul lor. Adevărul absolut despre acțiunile și deciziile lui Lemeni în problema limbii este relativ și nu poate fi reconstituit. Totuși, trebuie menționat că pe toată durata mandatului său (1832–1849) episcopul a acționat în cadrul unui conflict surd între regatul Ungariei și Curtea Aulică de la Viena. În consecință, atitudinea, deciziile și reacțiile sale pe plan politic au fost dictate de împrejurările internaționale, de flerul diplomatic sau, de ce nu, de elanul-i temperamental. Documentele vremii și desfășurarea evenimentială a faptelor scot la iveală că Ioan Lemeni s-a aflat în relații bune cu autoritățile maghiare ale principatului. Mai mult, în toamna lui 1848 a trecut în mod deschis de partea revoluției ungare și a guvernului de la

Pesta, fapt care i-a adus demiterea și exilul la Viena. Pe de altă parte, prin memoriile din 1834 și 1837 sau prin „Remonstrațiunea” din 1842 anexată „Protestului Consistoriului din Blaj contra limbii maghiare”, episcopul de Făgăraș a susținut lupta națională a românilor.

Una dintre cele mai grave și mai des-întâlnite acuze aduse lui Ioan Lemeni era aceea că nu a reunit „soborul cel mare”. În timpul episcopatului său, în afara sinodului diecezan de instalare (din iulie 1833) nu s-a întrunit altă adunare reprezentativă a românilor. Rezolvarea tuturor disputelor, nu doar în cazul procesului, era atribuită sinodului – autoritate cu rol religios și politic. De aceea, profesorii, parohii, vicarii și protopopii l-au copleșit pe Ioan Lemeni cu memorii și rugăminți în favoarea convocării sinodului. Chiar cei doi comisari imperiali Iosif Gaganetz, episcop de Eperjes și Ioan Csurgovics, prepozit de Munkačevo au admis necesitatea reunirii sinodului și au selectat problemele care trebuiau să se afle pe ordinea de dezbatere a forului reprezentativ. Un punct de vedere total diferit a exprimat Vasile Erdélyi, episcop de Oradea, cu prilejul redactării raportului către primatul Ungariei, la 28 mai 1845. El considera că nu exista nici un temei real pentru întrunirea sinodului, fapt care i-a atras dezaprobarea grupării bărnăuțiene.

Deprinderea consacrată de hirotonire a preoților *moralști* s-a dovedit un alt factor negativ care a contribuit la declanșarea conflictului lemenian. Acuzatorii episcopului au invocat faptul că persoane incompatibile, după un studiu de doi ani (față de cei patru ani pe care îi frecventau studenții facultății de teologie), erau încadrate în rândul deservenților de cult. În mod direct Ioan Lemeni era considerat vinovat pentru faptul că îi tolerează pe *moralști*, potrivit obiceiului. Aceste acuze au venit înainte, în timpul și la finalul procesului.

În anul 1842 s-a declanșat o altă serie de atacuri, privind starea învățământului din Blaj. Ele au prefațat procesul lemenian, reluându-se aproape cu obstinență. Staff-ul școlilor nega toate acuzațiile și definea demersul protestatarilor „o clasică anarhie școlară”.

Motivele care au provocat întregul scandal din interiorul școlii blăjene au fost patru: 1) activitatea și conduita superiorilor seminarului, 2) problema monahismului și a celibatului clerical, 3) obligațiile și statutul profesorilor, 4) condițiile de viață și de studiu ale alumnilor din seminar. Argumentele aduse pentru a demonstra vinovăția conducerii seminarului din Blaj cuprindea mai multe capete de acuzare, de la chestiuni concrete (procesul Vasile Rațiu versus Nicolae Marcu, polemica dintre Vasile Rațiu și Simion Bărnuțiu pe tema infirmeriei seminarului, procesul Vasile Rațiu versus Arsenie Popovici, încăierarea dintre Vasile Rațiu

și Ioan Axente, cazul Vasile Rațiu versus Timotei Cipariu, incidentul dintre Alexandru Arpadi și Constantin Décsei, problema coturnilor alumnilor, hrana nesănătoasă din seminar, corecțiile corporale) până la probleme generale (stagnarea reformei școlare, ciocnirile dintre călugării-profesori ai mănăstirii din Blaj și preoții-profesori celibatari, etc.).

Disputele cu caracter moral inițiate în jurul unor figuri – Ioan Lemeni, Vasile Rațiu, Timotei Cipariu, Anica Mureșan, Alexandru Arpadi, Dumitru Ladayi, Dumitru Sztoian – au cutremurat la propriu și la figurat cetatea de pe Târnave. Dicuțiile purtate în jurul moralității s-au referit la două situații diferite: relația incestuoasă a rectorului seminarului Vasile Rațiu cu nepoata sa Anica Mureșan și respectiv sodomia episcopului Ioan Lemeni. Cele două cazuri sunt cele mai complicate, mai senzaționale și cu priză la public, datorită gravității extreme a acuzațiilor. Imoralitatea în care trăia Vasile Rațiu, oferind un exemplu scandalos a fost respinsă și combătută de întreaga comunitate. De aceea, din ordinul primatului romano-catolic al Ungariei, rectorul a fost îndepărtat de la conducerea seminarului în cursul anului 1844. Despre sodomia lui Ioan Lemeni s-a vorbit voalat de-a lungul timpului. Răspunsul oficial venit din partea anchetatorilor imperiali la întrebarea dacă episcopul a fost sau nu homosexual a fost previzibil. Evident că nu. Poate și de aceea, având o sentință clară și indubitabilă, acest capitol controversat și sensibil din istoria procesului lemenian și a vieții personale a episcopului, nu a fost explorat de către cercetători. Speculația rămâne însă singura cale prin care se pot formula unele considerații asupra acestei chestiunii.

La începutul lunii ianuarie 1843 tensiunea a crescut considerabil la auzul veștii că împotriva lui Simion Bărnuțiu s-a petrecut un atentat. Știrea s-a răspândit cu repeziciune, alimentată de acuzațiile publice formulate de profesorul de filosofie la adresa episcopului Ioan Lemeni și a „complicilor săi”, protopopul Simion Füleș și rectorul Vasile Rațiu. În urma investigațiilor întreprinse s-a demonstrat că în noaptea de 4 spre 5 ianuarie 1843 asupra locuinței lui Simion Bărnuțiu s-a produs un atac. Dovezile materiale descoperite și rezoluția contelui Iosif Teleki, guvernatorul Transilvaniei confirmă pe deplin acest lucru. Nu s-a probat însă implicarea episcopului greco-catolic în atentat.

Principala consecință a incidentului a fost adoptarea unei măsuri de către capitulul, potrivit căreia după ora nouă a serii nu se putea circula fără lămpaș, contravenienții riscând închisoarea. Momentul primului atentat a deschis în planul relațiilor personale și nu numai, o rană nevindecabilă între Ioan Lemeni și Simion Bărnuțiu. De atunci, partida bărnuțiană și

cea lemeniană au întors spatele dialogului, acuzându-se reciproc. Neîncrederea, bănuiala și teama va marca pentru un timp relațiile dintre ele.

Pe măsura evoluției cazului s-au clarificat pozițiile celor implicați și s-a întrevăzut verdictul final favorabil lui Ioan Lemeni. Cei patru ani pe durata cărora s-au desfășurat ostilitățile au corespuns unor faze distincte: a) aprilie – august 1843: etapa primelor măsuri episcopale punitive; b) septembrie 1843: etapa violentă (corespondentă celui de-al doilea atentat împotriva vieții profesorului Simion Bărnuțiu); c) octombrie 1843 – martie 1844: etapa tatonărilor locale și centrale; d) aprilie – decembrie 1844: etapa acalmiei; e) ianuarie – aprilie 1845: etapa incidentelor agresive (atentatul Nicole Marcu *versus* Iosif Pop și sinuciderea lui Iosif Pop); f) aprilie – septembrie 1845: etapa anchetelor și hotărârilor imperiale (comisia Vasile Erdélyi și Iosif Gaganetz); g) martie 1846: etapa verdictului final.

Numărul celor care au participat la cel mai controversat proces din epoca modernă a Transilvaniei a fost destul de mare. În tabăra bărnățiană au fost cooptați 39 de studenți, 11 profesori, 1 prepozit capitular, 10 protopopi, preoți greco-catolici sau simplii cetățeni, plus familiile și apropiații acestora. Gruparea era eterogenă, alcătuită din tabere mai mici, puse în consens în jurul unor idei nodale. Cel mai numeros grup era format din susținători ai episcopului Ioan Lemeni. Ei au beneficiat de susținerea politică a instituțiilor locale și centrale, guvernul de la Cluj și Curtea Aulică de la Viena.

Protagoniștii procesului lemenian au lăsat un impresionant volum de memorii din nevoia de a-și legitima propria atitudine. Cele mai reprezentative au fost „suplica în șase ponturi” (4 mai 1843) înaintată de alumni prepozitului Simion Crainic, în care se făcea un rechizitoriu amănunțit lui Vasile Rațiu solicitându-se înlăturarea fără amânare a acestuia, protestul profesorilor în legătură cu decizia episcopală de eliminare a 12 alumni (14/26 iunie 1843) Nicolae Marcu (fizică), Simion Bărnuțiu (filosofie), Iosif Pop (dogmatică), Dumitru Boer (istorie bisericească și drept canonic), Grigore Moldvai (limba germană), Vasile Papp (matematică), Andrei Papp (retorică), Grigore Elekes (gramatică) și Ioan Fekete (gramatică), memoriul dascălilor din 17 iulie 1843, în care s-a comentat și interpretat dreptul juridic al capitlului catedral și consistoriului diecezan asupra episcopului. Cele două categorii de memorii, individuale și colective s-au referit la probleme distincte, legate de viața școlară și bisericească. În ciuda răspunsurilor-standard sau refuzurilor primite de la oficialități, acțiunea petiționară a continuat, ba chiar s-a intensificat.

Anii 1843–1845 au cunoscut o avalanșă de acuzații apropiate tematic de fiecare eveniment al procesului. Trei dimensiuni au dominat discursul protestatar: cea școlară, cea socială și cea personală. Protestatarii încercau dizlocarea nedreptăților, imoralității, defraudării banilor episcopali, inerției și imobilismului din viața religioasă.

La nivel de principii nu se poate vorbi în cadrul procesului lemenian despre un mare proiect de reformare al societății transilvănene. Se pot stabili totuși câteva țeluri care se doreau a fi realizate: combaterea ignoranței clerului, lupta împotriva corupției morale, reglementarea beneficiilor din dieceză, reintroducerea sinodului anual. Conduita comună și solidaritatea studenți – profesori – canonici – clerici a contat decisiv în economia procesului. Evoluția faptică a scos la iveală un spirit crescut de coeziune umană între alumni și dascăli, o capacitate sporită de angajament în lupta antiepiscopală. De cealaltă parte în fața amenințărilor comune ale contestatarilor s-a remarcat o colaborare între principalele instituții ale diecezei, episcop și capitlu (așa-numitul „senat al episcopului”).

Strategia ambelor grupări, cea bărnuțiană și episcopală prevedea că apelul la Guvernul de la Cluj și la Curtea de la Viena era în condițiile date, impetuos necesar. Cele două instituții au fost solicitate pentru a interveni în medierea conflictului.

Intervenția autorităților canonice a reprezentat cel mai important moment al procesului. Primatul Ungariei, József Kopácsy, care apărea prezentat în documentele vremii drept „patron special al clerului greco-catolici și al nației române” a avut sarcina de a judeca procesul lemenian. Există multă confuzie în privința legitimității intervenției arhiepiscopului romano-catolic, deoarece până la acea dată nu s-au respectat și nici nu s-au aplicat relațiile de dependență ierarhică față de Esztergom. Instanțele judecătorești în biserica greco-catolică erau scaunul protopopesc, episcopesc și sinodal. Analizând aspectele cu caracter juridic ale cazului în speță constatăm că s-au desfășurat succesiv trei anchete distincte: prima condusă de episcopul de Oradea Vasile Erdélyi (între 3 martie – 23 mai 1845), a doua prezidată de Iosif Gaganetz și Ioan Csurgovics (între 7 august – 25 septembrie 1845) și a treia a fiscalului consistorial al Făgărașului împotriva calomniatorilor episcopului Ioan Lemeni, respectiv profesorii Simion Bărnuțiu, Grigore Moldvai și Demetriu Boer, precum și a prepozitului general Simion Crainic. Acțiunile primelor două comisii s-au desfășurat sub semnul unor aprige dezaprobări cu caracter național. Era contestat dreptul formal al primatului de a judeca acest proces, atât canonic cât și al legii civile. Implicit nu s-a recunoscut comisarilor

imperiali calitatea de anchetatori. Au fost întocmite protocoale și raporturi comisionale în care s-au prezentat scopurile anchetei, s-au descris modul de desfășurare a investigației, s-au propus pedepse pentru cei găsiți vinovați și s-au făcut propuneri pentru evitarea altor delikte, pentru păstrarea moralității clerului și pentru îndreptarea condițiilor din seminarul diecezan. Rezultatele oficiale au fost popularizate prin ședințe ale protopopilor, circulare episcopale, articole de presă. Sentința definitivă s-a eliberat la 26–27 martie 1846 la Esztergom. Episcopul Ioan Lemeni a fost declarat nevinovat, prepozitul Simion Crainic suspendat pe trei ani iar cei trei profesori contestatari scoși din rândurile clerului.

La nivelul mentalului colectiv s-au vehiculat două mituri: al Anicăi Mureșan, nepoata rectorului seminarului și al bunului împărat, Ferdinand I. Figura femeii fatale simboliza interdicția într-o societate și o epocă în care nu se glumea cu morala. Discursul promonarhic nu era o noutate, cunoscând o perpetuare continuă. Ferdinand I era perceput ca un părinte al patriei, care știa să evite neplăcerile, dovedind prudență și prevedere.

Unul dintre efectele imediate ale scandalului lemenian a fost procesul de calomnie împotriva protopopului de Cut Teofil Alpini (februarie – mai 1846). Acuzat de delapidare, afirmații mincinoase, neglijență, incorectitudine, preotul a fost declarat vinovat și a fost privat pentru totdeauna de parohia Cutului.

Principalul rol al procesului lemenian a fost acela de a pregăti Revoluția de la 1848. Au fost antrenați generații de intelectuali români care au dezvoltat un program militant pentru apărarea limbii, școlii, credinței și naționalității.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

I. Izvoare inedite

Arhive

1. Primási Levéltár Esztergom

- *Balázsfalva, állásuktól megfosztott tanárai ügyében Erdély Vazul nagyváradi, majd Gaganecz József eperjesi görög-katolikus püspök vizsgálata, 1845–1846*, Cat. D, nr. 27, Fasc. 4–6, Cut. 1184–1186.

2. Österreichisches Staatsarchiv, Haus-Hof-und Staatsarchiv

- Kabinettsarchiv, Kabinettskanzleiakten, Staatskonferenzakten A

3. Arhivele Naționale, Direcția Județeană Cluj

- Fond *Ioan Micu Moldovan despre procesul lemenian*

4. Arhivele Naționale, Direcția Județeană Sălaj

- Colecția *Ioan Ardeleanu Senior. Protocoale de corespondență ale vicariatului Silvaniei, 1843–1846.*

Biblioteci

1. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár, Budapesta

- *Az 1842-i erdélyi országgyűlés tagjainak archépei.*

2. Biblioteca Academiei Române, București

- Manuscrisul românesc nr. 969 (*Procesul teologilor din Blaj cu episcopul Ioan Lemeni, 1843–1846*)

3. Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca

- Manuscrisul românesc nr. 487 (Discursul lui Ioan Lemeni la consacrarea episcopului Vasile Erdélyi în catedrala din Blaj *Euharisticon occasione consecrationis episcopalis, 11 iunie 1843*; Fondul Blaj).

II. Presă, publicații periodice

1. Bariț George, *Lupta pentru limbă*, în „Observatoriu”, nr. 46, Sibiu, sâmbătă, 7/19 iunie 1880, p. 181–182.
2. Constantin Papfalvi, *Joanu P. Leméni Episcopului Fagarasiului. Schitiare biografica* în “Foi’a Besericesca si Scolastica”, IV, 1890, nr.1, p. 1–5; nr. 2, p. 17–20; nr. 3, p. 34–35.
3. „Gazeta de Transilvania”, VII, 1844, nr. 27, p. 105–106; VIII, 1845, nr. 21, p. 81; nr. 30, p. 117; nr. 33, p. 129; nr. 35, p. 137; nr. 39, p. 154; nr. 43, p. 170–171; nr. 84, p. 334; nr. 103, p. 409–410; IX, 1846, nr. 13, p. 49.
4. *Ioanu Lemenyi. Schitia biografica dictate de elu insusi*, în “Scol’a romana”, Năsăud, IV, 1880, nr. 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 19.

III. Dicționare, enciclopedii

1. Diaconovich Constantin, *Enciclopedia română*, vol. I–III, Sibiu, 1898–1904.
2. Drăgoescu Anton, *Istoria României. Transilvania*, vol. I, Cluj-Napoca, 1997.
3. *History of Transylvania*, by Gábor Barta, István Bóna, Béla Köpeczy, László Makkai, Ambrus Miskolczy, András Mócsy, Katalin Péter, Zoltán Szász, Endre

Tóth, Zsolt Trócsányi, Ágnes R. Várkonyi, Gábor Vékony, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.

4. *Istoria Românilor*, coord. Dan Berindei, vol. VII, tom I, București, 2003.
5. Suciu Coriolan, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I–II, București, 1967, 1968.
6. *** *Új Magyar Életrajzi Lexicon*, tom III (H–K), Főzserkesztő Markó László, 2002, Budapest.

IV. Lucrări generale și speciale

1. Albu Nicolae, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800–1867*, București, 1971.
2. Anghelescu Mircea, *Preromantismul românesc (până la 1840)*, București, 1971.
3. Bârlea Octavian, *Metropolia Bisericii Române Unite proclamată în 1855 la Blaj*, în „Perspective”, X, 1987, nr. 37–38, p. 29–111.
4. Idem, *Spre înălțimi*, în „Perspective”, XXIV, 2000, nr. 73, München, p. 173–196.
5. Idem, *Spre o nouă față a Bisericii Române Unite*, în „Perspective”, XIV, 1991, nr. 51–52.
6. Bernath Mathias, *Habsburgii și începuturile formării națiunii române*, Cluj, 1994.
7. Biriș Gheorghe, *Ioan Axente și timpul său*, Editura Cercului Studentesc “Valea Târnavelor”, 1931.
8. Bocșan Nicolae, *Ideea de națiune la românii din Transilvania și Banat. Secolul al XIX-lea*, Cluj, 1997.
9. Bodea Cornelia, *Lupta românilor pentru unitatea națională, 1834–1849*, București, 1967.
10. Boia Lucian, *Istorie și mit în conștiința românească*, ed. a III-a, București, 2002.
11. Bogdan-Duică Gheorghe, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, București, 1924.
12. Idem, *Episcopul Ioan Leményi și Gregoriu Moldvai*, în “Anuarul Institutului de Istorie Națională”, III, 1924–1925, Cluj, 1926, p. 584–610.
13. Botezan Ioana, Botezan Liviu, *Un document privind situația școlilor patronate de episcopia blăjeană din anii premergători revoluției de la 1848–1849*, în

- „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca”, XXIII, 1980, p. 509–565.
14. Călușer Iudita, *Episcopia greco-catolică de Oradea*, Oradea, 2000.
 15. Chindriș Ioan, *Alexandru Papiu Ilarian. O biografie a ideilor politice*, în „Transilvanica. Studii și secvențe istorice”, Cluj-Napoca, 2003, p. 7–37.
 16. Idem, *Simion Bărnuțiu, Suveranitate națională și integrare europeană*, Cluj-Napoca, 1998.
 17. Cipariu Timotei, *Epistolar 1836–1877*, Cuvânt înainte Eugen Simion, Text îngrijit, studiu introductiv și note Ioan Chindriș, București, 2005.
 18. Comșa Nicolae, Seiceanu Teodor, *Dascălii Blajului, 1754–1948*, București, 1994.
 19. Cosma Ela, *Presa Săsească și Revoluția în Transilvania la 1848/1849*, Cluj-Napoca, 2002.
 20. Deteșan Daniela, *Înrâuriri herderiene în cultura ardeleană prepașoptistă*, în „Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț” din Cluj-Napoca, XLIII, Series Historica, 2004, p. 457–497.
 21. Idem, *Procesul Lemenian (1843–1846). Desfășurare, consecințe și însemnătate*, în „Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț” din Cluj-Napoca”, XLIV, 2005, p. 101–120.
 22. Dumitran Daniel, *Un timp al reformelor. Biserica Greco-Catolică din Transilvania sub conducerea episcopului Ioan Bob (1782–1830)*, București, 2005.
 23. Ghișa Ciprian, *Biserica greco-catolică din Transilvania (1700–1859). Elaborarea discursului identitar*, Cluj-Napoca, 2006.
 24. Gyémánt Ladislau, *Împrejurările alegerii de episcop la Blaj în anul 1832*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca”, XXI, 1978, p. 411–417.
 25. Idem, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848*, București, 1986.
 26. Hitchins Keith, *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania (1700–1868)*, Cluj-Napoca, 1987.

27. Jakab Elek, *Szabadságharczunk Történetéhez. Visszaemlékezések 1848–1849-re*, Budapest, 1880, p. 39–55.
28. Klima Helmuth, *Guvernatorii Transilvaniei 1774–1867*, Cluj, 1943.
29. Kozik Jan, *The Ukrainian National Movement in Galicia: 1815–1849*, Edmonton, 1986.
30. Köpeczi Béla, *History of Transylvania*, New York, 2002.
31. Kroner Michael, *Stephan Ludwig Roth. Viața și opera*, Cluj, 1974.
32. Lupaș Ioan, *Acte relative la procesul dintre episcopul Lemeni și profesorii din Blaj*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, III, 1924–1925, Cluj, 1926, p. 573–584.
33. Idem, *O lege votată în Dieta transilvană din Cluj la 1842*, în vol. „Studii istorice”, V, Cluj-Sibiu, 1945–1946, p. 232–264.
34. Maior Liviu, *Habsburgii și românii. De la loialitatea dinastică la identitate națională*, București, 2006.
35. Maior Petru, *Săborul mare a Episcopiei Făgărașului*, în *Istoria Bisericii românilor*, ediție îngrijită de Ioan Chindriș, vol. I, București, 1995.
36. Magocsi Paul Robert, *The Roots of Ukrainian Nationalism. Galicia as Ukraine's Piedmont*, Toronto, 2002.
37. Marica George Em., *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, București, 1969.
38. Marica George Em., Iosif Hajós, Călina Mare, Constantin Rusu, *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania*, București, 1968.
39. Mârza Iacob, *Augustin de Gérando despre Alba Iulia*, în „Apulum”, VIII, 1971, p. 197–214.
40. Idem, *Corpul profesoral de la liceul din Blaj în anii 1843–1845*, p. 325–337.
41. Idem, *Identitate și alteritate în „Vormärz”*: cazul școlilor, în volumul „Identitate și alteritate. Studii de istorie politică și culturală”, coord. Nicolae Bocșan, Sorin Mitu, Toader Nicoară, Cluj-Napoca, 2002, p. 379–386.
42. Idem, *Școală și națiune. Școlile de la Blaj în epoca renașterii naționale*, Cluj-Napoca, 1987.
43. Mitu Melinda, *Problema românească reflectată în cultura maghiară din prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca, 2000.

44. Mitu Sorin, *Geneza identității naționale la românii ardeleni*, București, 1997.
45. Mureșanu Camil, *În templul lui Ianus: studii și gânduri despre trecut și viitor*, Cluj-Napoca, 2002.
46. Netea Vasile, *George Barițiu. Viața și activitatea sa*, București, 1966.
47. Niederhauser Emil, *The rise of nationality in Eastern Europe*, Budapesta, 1982.
48. Nicoară Simona, *Mitologiile Revoluției Pașoptiste Românești. Istorie și imaginar*, Cluj-Napoca, 1999.
49. Okey Robin, *The Habsburg Monarchy, 1765–1918, From Enlightenment to Eclipse*, Londra, 2000.
50. Pascu Adrian T., *Ioan Axente Sever (1821–1906). Viața și activitatea*, Cluj-Napoca, 1985.
51. Pervain Iosif, *Ceva despre relațiile lui Bariț cu episcopul Lemeni (1835–1842). Un funcționar bătaș: Kayser*, în „Studii de literatură română”, Cluj-Napoca, 1971, p. 389–398.
52. Pervain Iosif, Chindriș Ioan, *Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian*, vol. I–II, Cluj, 1972.
53. Popa Mircea, *Binele de obște și mitul bunului împărat* în „Aspecte și interferențe iluministe”, Timișoara, 1997, p. 135–149.
54. Idem, *Timotei Cipariu. Ipostazele enciclopedismului*, București, 1993.
55. Popa Mircea, Tașcu Valentin, *Istoria presei românești din Transilvania de la începuturi până la 1918*, București, 1980.
56. Popea Nicolae, *Memorialul Archiepiscopului și Mitropolitului Andreiu baron de Șaguna sau Luptele naționale-politice ale românilor (1846–1873)*, tomul I, Sibiu, 1889.
57. Prodan David, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*, București, 1967.
58. Protopopescu Lucia, *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania 1774–1805*, București, 1966.
59. Prunduș Silvestru Augustin, Păianu Clemente, *Catolicism și Ortodoxie Românească–Scurt istoric al Bisericii Române Unite*, Cluj-Napoca, 1994.
60. Iacob Radu, *Istoria diecezei române unite a Orăzii Mari*, Oradea, 1930.

61. Rațiu Ioan, *Blajul. Scurte notițe informative*, Brașov, 1911.
62. Sima Ana Victoriana, *Vizitele nunților apostolici vienezi în Transilvania (1855–1868)*, vol. I–II, Cluj-Napoca, 2003.
63. Suciu Coriolan, *Crâmpoie din procesul dintre profesorii de la Blaj și episcopul Lemeni (1843–1846)*, Blaj, 1938.
64. Idem, *Preambulă la procesul lemenian. Episcopul Ioan Lemeni și chestiunea națională la 1842*, în „Cultura Creștină”, XVIII, 1938, nr. 8–9, p. 501–520.
65. Idem, *Preambulă la procesul lemenian. Lupta ideologică între Lemeni și Bărnăuțiu*, în „Cultura Creștină”, XVIII, 1938, nr. 10–11, p. 640–663.
66. Idem, *Preambulă la procesul lemenian. Pretinsele atentate contra lui Bărnăuțiu*, în „Cultura Creștină”, XVIII, 1938, nr.12, p. 730–745.
67. Idem, *Protestul din 1842 al Blajului împotriva limbii maghiare*, în “Cultura creștină”, XIV, 1925, p. 124–132.
68. Sundhausen Holm, *Der Einfluss der Herderschen Ideen auf die Nations bildung bei den Habsburger Monarchie*, Munchen, 1973.
69. Taylor A. J. P., *Monarhia habsburgică, 1809–1918. O istorie a Imperiului Austriac și a Austro-Ungariei*, București, 2000.
70. von Friedenfels, Eugen, *Joseph Badeus von Scharberg. Beiträge zur Zeitgeschichte Siebenbürgens im 19-ten Jahrhundert (Contribuții la istoria contemporană a Transilvaniei în secolul al XIX-lea)*, vol. I (1783–1847), ed. a II-a, Viena, 1885.
71. Vintilă-Ghițulescu Constanța, *Focul amorului. Despre dragoste și sexualitate în societatea românească, 1750–1830*, București, 2006.